

Bereczki Gábor 80 éves*

Tisztelt Bereczki Professzor Úr! Kedves Gábor Bátyám! Múlik az idő, nemcsak a jubiláns évei szaporodtak meg, hanem a még meglévő ünneplőkéi is. Nyilván sokan vannak ez utóbbiak mind bel-, mind külhonban. Sokan vagyunk, akik hajdani tanárunkat köszöntjük, akinek kollégáivá lehettünk és töretlen ívű pályája során oktatói és kutatói tevékenységéből sokat profitálhattunk, és még többen vannak, akik csak a nevét ismerik.

Kedves tanárunk 1928. március 24-én látta meg a napvilágot a nem sokkal korábban katasztrofálisan megcsonkított és ezáltal megcsúfolt ország délkeleti csücskében, Békésben, pontosabban Békésen a külvilágra nyitott szemléletű paraszti környezetben, amelyhez máig hű maradt. Szülővárosában végezte el a gimnáziumot, s már akkor kezébe került ZSIRAI MIKLÓS „Finnugor rokonságunk” című kötete, amely „végzetes” hatást gyakorolt olvasójára, felkeltette a rokonok iránti csillapíthatatlan kíváncsiságot. E kötet adta az indítást, de az út némi kacskaringóval kezdődött, mivel a Pázmány Péter Tudományegyetemre 1948-ban történt felvétele és az első évfolyam elvégzése után a bukaresti egyetemre került; no persze ez nem a távoli rokonok megismerését hozta magával, hanem a román nyelv és irodalom tanulmányozása volt a kezdet. A Kárpátokon túli tanulmányokat 1952-ben fejezte be sikeresen. Hazatért, de éppen csak egy szusszanásnyi időre, ugyanis egy évvel később leningrádi aspirantúrára küldték, ahol cseremisztémájú kandidátusi értekezésén dolgozott. Bereczki tanár úr Leningrádban alapozta meg legendássá vált cseremisztudását olyan, ott tanuló cseremiszt egyetemisták segítségével, akik közül többen is anyanyelvük avatott és elismert kutatóivá lettek. Akkoriban Paul Ariste, a Tartui Egyetem professzora volt a finnugrisztika legjelesebb művelője abban a régióban (hiszen Észtország közvetlen orosz megszállás áldozata volt), s Bereczki Gábor tőle kapott értékes szakmai irányítást. Észtországi útjainak egyik következménye volt, hogy megismerkedett későbbi feleségével, a sokunk által megszeretett észt Kiisk Maijal, így a távoli magyar-észt nyelv-rokonság az ő esetükben szoros magyar-észt családi kapcsolattá avanzsált, aminek sokan közvetlen haszonélvezőivé válhattunk, hiszen Mai az észt nyelv és kultúra lelkes propagátoraként igyekezett nekünk az ELTE Finnugor Tanszékén megtanítani nem könnyű anyanyelvét.

Bereczki Gábor 1958-ban Leningrádban védte meg „Финно-угорские элементы марийского языка” című kandidátusi értekezését. Kitűnő szakmai előmenetelének és orosz-tudásának köszönhetően az ottani egyetemen dolgozott még egy évig tanársegédként, amely állást a rektori tanács tagjai közül negyvenen szavazták meg neki mindössze egy ellenszavazattal. Ezt követően az ELTE Finnugor Tanszékén működött 1986-ig (az utolsó években már egyetemi tanári rangban). Hazai aktív korszakának végéhez közeledve 1986-ban a Magyar Tudományos Akadémián megvédte „A cseremiszt nyelv történet alapjai” című akadémiai doktori értekezését (Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte. I–II. Szeged, 1992., 1994.), amely nélkülözhetetlen forrás az ezen nyelv múltja iránt érdeklődőknek, és amelyet „A cseremiszt nyelv történeti alaktana” (Debrecen, 2002.) című újabb kötete egészíti ki szerencsésen.

Budapesti egyetemi oktatói éveit után az Udinei Egyetem hívta meg és nevezte ki a finnugor filológia professzorává. Tíz éven át oktatta a magyar, az észt, a finn és a cseremiszt nyelvet, valamint a finnugrisztikát az egzotikus nyelvekkel és kultúrákkal megismerkedni kívánó olasz diákoknak. Ezt az udinei tíz évet nevezte több alkalommal is élete legszebb időszakának, amely-

* Az ELTE Bölcsészettudományi Karán 2008. április 1-jén elhangzott köszöntő kissé módosított változata.

nek lezárultával nyugállományba vonult, hogy zavartalanul folytathassa cseremiszi kutatásait (ezek közt egy nagy cseremiszi etimológiai szótár elkészítése is szerepel), észt és finn irodalmi alkotások magyarra fordítását és legújabbban egy nagy észt–magyar szótár elkészítését.

Én az 1960-as években egyetemistaként kerültem kapcsolatba vele, és noha nem látogattam a számára legkedvesebb rokon nyelvekről tartott kurzusait – nem lévén a permi és a volgai nyelvek iránt különösebben érdeklődő diák –, mégis élvezhettem óráit, amikor a finnugor hangtörténetről beszélt. Jó hangulatú, oldott légkörű, közvetlen stílusú óráin szó-rakozva ismertük meg a nyelvcsaládunk egy-egy problémájával kapcsolatos felfogásokat az ő személyes kommentárjaival fűszerezve. Tanári tevékenységéhez tartozik egyetemi tankönyvek írása is, ezek a „Magyar nyelv finnugor alapjai” (Bp., 1986., 1987., 1996., 1998., 2003.), a „Cseremiszi (mari) nyelvkönyv” (Bp., 1971.), a „Chrestomathia Ceremissica” (Bp., 1990.) és a „Fondamenti di linguistica ugrofinnica” (Udine, 1998.).

A Volga–Káma vidékére VIKÁR LÁSZLÓ zenekutatóval közösen tett gyűjtőutak eredményei a „Cheremis Folksongs” (Bp., 1971.), a „Chuvash Folksongs” (Bp., 1979.), a „Votyak Folksongs” (Bp., 1989.) és a „Tatar Folksongs” (Bp., 1999.) című kötetek. A gyűjtők és feldolgozók e tevékenységét 1976-ban a Magyar Tudományos Akadémia akadémiai nagydíjjal ismerte el. A Mari Köztársaság (Марий Эл) a 2005-ös finnugor kongresszuson állami kitüntetéssel honorálta a cseremiszi nyelv kutatásában szerzett érdemeit.

Észt és finn irodalmi alkotásokat fordított magyarra, köztük Väinö Linna „Az ismeretlen katonája” című regényét. Bereczki szép magyar szövege érzékelteti a finn katonának erősen nyelvjárási megnyilatkozásait is, ebben a magyar nyelvjárási jelenségek alapos ismerete volt segítségére. Fordításait is több alkalommal ismerték el kitüntetésekkel. Nem véletlen, hogy fordít és kétnyelvű szótárt szerkeszt, ugyanis több nyelvet is megtanult. A nagy európai kultúrnyelvek mellett több oroszországi rokon és törökségi nyelvet sajátított el, a rokon nyelvek közül kiemelendő a Bereczki család egyik családi nyelve, az észt. Banalitásnak tűnhet, de szívesen megemlítem, hogy anyanyelvét is gyönyörűen használja, s amit ebben különösen élvezek, hogy ízesen beszéli a nekem kissé szokatlan békési nyelvjárást.

Számtalan recenzió és etimológiai cikk, törökségi–finnugor nyelvi érintkezéseket tárgyaló és cseremiszi nyelvtörténeti tanulmányok, tudománytörténeti írások, a nyelvészeti csodabogár-tenyésztőkről írott kritikák jelzik szerteágazó tudományos érdeklődését és tevékenységét. Finnugrisztikai munkaterülete három fő csomópontban nevezhető meg: hangtörténet (bennne persze az etimológiával), cseremiszi leíró és történeti kutatások és a finnugor-törökségi kapcsolatok. Noha a rokon nyelvek kutatásában a legtöbb figyelmet kétségtelenül a cseremiszi szentelte, tudtommal mind a mordvinisztikában, mind a permisztikában is tekintélynek számít. Munkásságjegyzékére tekintve könnyű belátni, ha valaki véletlenül nem lenne kellőképpen tájékozódva, hogy ilyen témájú írásai is szép számban láttak napvilágot hazai és külföldi folyóiratokban, valamint gyűjteményes kötetekben, alkalmi kiadványokban.

Bereczki Gáborra jellemző a barátságos modor, a mások iránti derűs megértés, tolerancia és igen kedves humora. Sokan kerülhettünk Bereczki Gábornak, az embernek a közelébe. Mindig élvezettel hallgattam én is úti élményeit, adomáit, életének fonák helyzetéről, unokáinak gyerekszág-gyöngyszemeiről szóló elbeszéléseit – gyakran kellemes fehér asztal mellett. Azon ritka emberek közé tartozik, akiknek talán csak barátai és tisztelőik vannak, neki ellensége aligha akadhat. A tudományban is legfeljebb vitapartneri voltak, akiknek nézeteit mindig tisztelte, de szükség esetén vitatta azok helyességét – ha kilátástalannak ítélte egy-egy vitát, a maga tartózkodó és tapintatos módján elkerülte a nyilvános nézeteltérés pro-

longálását. Optimizmusa csodálatos, a pozitív gondolkodásmód megtestesítője az én szememben. Nyilván ennek is köszönhető, hogy a szovjet korszakban a Volga–Káma vidékére tett gyűjtőútjain könnyen alkalmazkodott az európai viszonyokhoz szokott ember számára talán nehéz körülményekhez. Ottani élményeiről hiteles képet kaphat, aki elolvassa „A Névtől az Urálig” (Szombathely, 1996.) című élménybeszámolóját, amely meggyőzően szemlélteti, hogy még a kellemetlent is megpróbálja a humoros oldaláról átélni. Tudományágunk művelői közül nagyon sokat ismert, jóízű visszaemlékezések során szokta barátait és diákjait a hajdaniak különféle mulattató megnyilvánulásairól tájékoztatni. Ha pihenésképpen ezeket is papírra vetné, az utókor hálás lehetne neki, hogy az elődöket nemcsak a papíron megőrződött nézeteiken keresztül, hanem hús-vér emberként is megismerhetné valamennyire. Bölcs humorának szép példája, hogy amikor 70. születésnapját ünnepelték (sajnos nem lehettem jelen), a következő kerek évfordulót előre vetítve közölte, szívesen élvezné ismételtén az akkor megjelentek társaságát, de ha mégsem venne részt az eseményen rajta kívül álló okok miatt, ne vegyék majd rossz néven. Derűs életszemléletének elválaszthatatlan eleme a kulináris élvezeteknek való mértékletes hódolás: sokan megízlelhattuk szakácstudományának produktumait; a halételek elkészítésében különösen mester, s azokat finom borokkal öblíthették le azok, akik konyháját közelebbről megismerték.

Miután nyugdíjassá lett, kétlakivá is vált: az év felét Magyarországon tölti, másik felét pedig Észtországban a kalamaai tanyán, ahol a tudományt és valamelyest a földet is műveli, méhészkedik, élvezi a természet közelségét, egészséges életét él. Ennek része, hogy testmozgással is igyekezett mindig karbantartani magát. Jól emlékszem arra a napra, amikor vidáman elújságolta, hogy Udinében a tartományi szenior bajnokságban súlydobásban korosztályának bajnoka lett. A testi és lelki egyensúlyt biztosító ész tanya sokunk számára közvetlen tapasztalattá is lett, hiszen kollégái és hajdani diákjai közül többeket is vendégül látott Kalamaaban. Ezt az idillikusan békés, csendes világot kollégái és tanítványai közül sokan megismerhették, egyebek közt én is feleségemmel együtt.

Budapesti hónapjaiban változatlanul részt vesz a tanszéki oktatásban, igyekszik az újabb nemzedékeket is „megfertőzni” a finnugrisztika iránti szerelemmel.

Nem ez az első alkalom, hogy ünnepi kötet emlékezteti Bereczki Gábort és tisztelőit az idő múlásának kerek tízesekben mérhető egységeire. Egykori diákjai, mai kollégái és barátai most is írásaik gyűjteményével fejezhetik ki afőlötti örömeiket, hogy kapcsolatba kerültek vele. Amikor húsz évvel ezelőtt „csak” hatvanadik életévét töltötte be, örömmel köszöntöttük a tiszteletére kiadott ünnepi kötettel (Bereczki emlékkönyv Szerk. DOMOKOS PÉTER, PUSZTAY JÁNOS. Bp., 1988.). Amikor újabb tíz évet ráhúzott, a Finnugor Tanszék azzal lepette meg őt és kollégáit, hogy válogatott írásait kötetbe foglalva tette közzé (Ünnepi könyv Bereczki Gábor 70. születésnapja tiszteletére. Bp., 1998.).

Legtöbbünk nevében mint tanárunkat üdvözljük az évforduló alkalmából, sokan pedig abban a szerencsében részesültünk, hogy kollégájává is válhattunk. Én pedig az Udinei Egyetemen utódaként folytathattam az ő munkáját, miután ajánlott erre a posztra és Groningenből átcsábultam Friuliba. Én személy szerint azért is köszönettel tartozom neki, hogy nekem egy sorsdöntő lépés alkalmával – saját megfogalmazása szerint: – mint „póttartalékos tanú” is funkciót vállalt. Az ilyenkor szokásos, kötelező jókívánság őszintén szakad ki ez alkalommal (is) a köszöntő torkából, illetve vetődik papírra: Isten éltesse Bereczki Tanár Urat olyan sokáig, hogy J. Qvigstad rekordját bőven megdönthesse!

HONTI LÁSZLÓ